

Покрајински заштитник грађана Аутономне покрајине Војводине

 Омбудсман

ПРИМЕНА АФИРМАТИВНИХ МЕРА У ОБЛАСТИ
ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА РОМА И РОМКИЊА
НА ТЕРИТОРИЈИ АП ВОЈВОДИНЕ

ИЗВЕШТАЈ О ИСТРАЖИВАЊУ

2016

**Примена афирмативних мера у области основног
образовања Рома и Ромкиња на територији АП Војводине**

Извештај о истраживању

Нови Сад, 2017

САДРЖАЈ

1. УВОД.....	4
2. Методологија истраживања	6
3. Анализа прикупљених информација и података	8
3.1. Информације и подаци прикупљени од представника јединица локалне самоуправе.....	8
3.1.1. Подаци о броју ромске деце обухваћене системом предшколског и основног образовања	8
3.1.1. Подаци о материјално-финансијским издвајањима ЈЛС за потребе ромске деце обухваћене системом предшколског и основног образовања.....	12
3.1.2. Дискриминација ученика ромске националности у систему образовања.....	13
3.1.3. Акти ЈЛС који регулишу унапређење положаја припадника ромске националне заједнице.....	15
3.1.4. Издвајања из буџета ЈЛС за образовање ромске деце.....	16
3.2. Информације и подаци прикупљени од координатора за ромска питања.....	16
3.3. Информације и подаци прикупљени од педагошких асистената	21
3.4. Информације и подаци прикупљени од Канцеларије за инклузију Рома	26
4. ЗАКЉУЧЦИ	30
5. ПРЕПОРУКЕ	34

1. УВОД

Поступајући у складу са овлашћењима институције прописаним Покрајинском скупштинском одлуком о Покрајинском заштитнику грађана - омбудсману¹, Покрајински заштитник грађана - омбудсман у области заштите права националних мањина прати остваривање и заштиту права припадника ромске националне мањине. Институција је до сада спровела више истраживања која се посредно тичу остваривања права Рома и Ромкиња², као и два истраживања која се непосредно односе на могућности остваривања права припадника ромске заједнице:

- Ромска насеља у Војводини (2011. године),
- Координатори за ромска питања у АП Војводини (2015. године).

Правни оквир за спровођење овог истраживања чини више прописа и стратешких докумената. Чланом 14 Устава Републике Србије³ прописано је да Република Србија штити права националних мањина. Држава јемчи посебну заштиту националним мањинама ради остваривања потпуне равноправности и очувања њиховог идентитета.

Ставом 4 члана 21 Устава прописано је да се не сматрају дискриминацијом посебне мере које Република Србија може увести ради постизања пуне равноправности лица или групе лица која су суштински у неједнаком положају са осталим грађанима. Чланом 71 гарантовано је право на образовање. Основно образовање је обавезно и бесплатно, а средње образовање је бесплатно (став 2). Сви грађани имају, под једнаким условима, приступ високошколском образовању. Република Србија омогућује успешним и надареним ученицима слабијег имовног стања бесплатно високошколско образовање, у складу са законом (став 3).

Законом о заштити права и слобода националних мањина⁴ уређене су мере за обезбеђење равноправности. Чланом 4 прописано је да органи власти могу у складу са Уставом и законом да доносе прописе, појединачне правне акте и да предузимају мере у циљу обезбеђења пуне и ефективне равноправности између припадника националних мањина и припадника већинске нације. Органи власти ће донети правне акте и предузети мере у циљу поправљања положаја лица која припадају ромској националној мањини. Прописи, појединачни правни акти и мере се не могу сматрати актом дискриминације.

Чланом 44 став 3 Закона о основама система образовања и васпитања⁵ прописано је да се не сматрају дискриминацијом посебне мере уведене ради постизања пуне равноправности, заштите и напретка лица, односно групе лица која се налазе у неједнаком положају. На основу члана 121. став 11. Закона о основама система образовања и васпитања министар просвете донео је Правилник о програму обуке за педагошког асистента⁶, чиме је уређен правни основ за рад и обуку лица која су овлашћена да пружају помоћ и додатну подршку ученицима у складу са њиховим потребама и помоћ

¹ („Сл. лист АП Војводине”, бр. 37/2014, 40/2014 - испр. и 54/2014, чл. 17 и 18.)

² Све граматички родно опредељене речи у овом извештају означавају и односе се једнако на мушки и женски пол.

наставницима, васпитачима и стручним сарадницима у циљу унапређивања њиховог рада са децом и ученицима којима је потребна додатна образовна подршка.

Поред напред наведених, одредбе које су усмерене ка укључивању Рома у образовни систем садржане су и у Закону о уџбеницима⁷ и Закону о основном образовању и васпитању⁸. Стратешки оквир је садржан у Стратегији за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године⁹ и Стратегији развоја образовања у Србији до 2020. године¹⁰.

Током 2016. године, на почетку друге, односно по окончању прве Декаде Рома (2005-2015), Покрајински заштитник грађана - омбудсман спровео је и треће истраживање у области остваривања и заштите права припадника ромске националне мањине под називом „Примена афирмативних мера у области основног образовања Рома и Ромкиња на територији АП Војводине”.

---

³ („Сл. гласник РС”, бр. 98/2006)

⁴ („Сл. лист СРЈ”, бр. 11/2002, „Сл. лист СЦГ”, бр. 1/2003 - Уставна повеља и „Сл. гласник РС”, бр. 72/2009 - др. закон и 97/2013 - одлука УС)

⁵ („Сл. гласник РС”, бр. 72/2009, 52/2011, 55/2013, 35/2015 - аутентично тумачење, 68/2015 и 62/2016 - одлука УС)

⁶ („Сл. гласник РС - Просветни гласник”, бр. 11/2010)

⁷ („Сл. гласник РС”, бр. 68/2015)

⁸ („Сл. гласник РС”, бр. 55/2013)

⁹ („Сл. гласник РС”, бр. 26/2016)

¹⁰ („Сл. гласник РС”, бр. 107/2012)

2. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Истраживање је спроведено у **45 јединица локалне самоуправе** на територији АП Војводине (АПВ).

Предмет истраживања су афирмативне мере у области образовања припадника ромске националне мањине на територији АПВ.

Основни циљеви истраживања баве се испитивањем ефикасности афирмативних мера усмерених ка ромској заједници на територији АПВ и њиховом учинку у области образовања Рома.

Истраживање је спроведено под **претпоставком** да су поменуте афирмативне мере, примењене од стране јединица локалне самоуправе на територији АПВ у периоду од 2006. до 2016. године, допринеле

1. већој заступљености ромске деце у систему образовања и повећању броја деце која се уписују у предшколски програм, основну школу, деце која похађају и завршавају основну школу и броја деце која уписују средњу школу,
2. већој видљивости Рома у локалној заједници и (индиректно) повећању свести припадника већинске заједнице о потреби да се унапреди њихов положај,
3. смањењу учесталости случајева дискриминације и искључености/маргинализације ученика обухваћених овим мерама,
4. промовисању вредности уважавања различитости и инклузије у образовању.

Бројчани, односно **квантитативни индикатори** степена, односно обима примене афирмативних мера су број деце уписане у предшколски програм, први и пети разред основне школе, као и број деце која завршавају или су завршила основну школу, односно која намеравају да упишу или су се уписала средњу школу. Поред тога коришћени су следећи подаци:

- о (количини и/или противвредности) материјално-финансијске помоћи за ученике основних школа као афирмативној мери (бесплатни уџбеници, школски прибор, ужина, продужени боравак, итд) коју обезбеђује јединица локалне самоуправе, односно Канцеларије за инклузију Рома Поркајинске владе АПВ,
- о (количини и/или противвредности) материјално-финансијске помоћи за образовање ромских ученика у средњој школи (стипендије, путни трошкови, трошкови набавке уџбеника, итд),
- о коришћењу услуга установа ученичког стандарда (домова) намењених средњошколцима.

Описни, **квалитативни индикатори** степена, односно обима примене афирмативних мера су:

1. изјаве координатора за ромска питања у јединицама локалне самоуправе на територији АП Војводине у којима они постоје, односно раде, о томе колико могу да утичу на примену афирмативних мера,
2. изјаве педагошких асистената у основним школама на територији АП Војводине у којима они постоје о томе колико могу да утичу на примену афирмативних мера и који су највећи проблеми и препреке у образовању ромске деце,

3. информације Канцеларије за инклузију Рома Покрајинске владе АПВ о примењивању афирмативних мера на територији Покрајине.

Истраживање је спроведено путем упитника, односно применом технике писменог испитивања. Јединицама локалне самоуправе, односно координаторима за ромска питања, педагошким асистентима, као и покрајинској Канцеларији за инклузију Рома почетком октобра 2016. године поштом и електронским путем упућени су **упитници** посебно прилагођени свакој групи испитаника.

Период прикупљања података, током ког су јединицама локалне самоуправе које нису одговориле на иницијални допис у два наврата упућене и ургенције, трајао је од почетка октобра до средине децембра 2016. године, а потом је уследила обрада података, тумачење резултата истраживања и формулисање закључака, односно препорука.

Узорак истраживања чине:

1. 43 представника градских, односно општинских управа, најчешће запослених у одељењу за друштвене делатности¹¹,
2. 14 координатора за ромска питања¹² из јединица локалне самоуправе у којима припадници ромске заједнице живе у значајнијем броју,
3. 36 педагошких асистената из основних школа са највећим бројем ромских ученика из укупно 24 насељена места која се налазе на територији укупно 18 војвођанских јединица локалне самоуправе (градова и општина)¹³,
4. представник Канцеларије за инклузију Рома Покрајинске владе АПВ.

---

¹¹ Попуњене упитнике нису доставиле Општине Беочин и Нова Црња.

¹² Упитнике су доставили координатори за ромска питања из Општине Апатин, Града Кикинде, Општине Кула, Општине Нови Кнежевац, Града Новог Сада, Општине Озаци, Општине Опово, Града Панчева, Општине Рума, Града Сомбора, Општине Стара Пазова, Града Суботице, Града Вршца и Града Зрењанина.

¹³ Педагошки асистенти који су одговорили на упитнике ангажовани су у основним школама у следећим насељеним местима, односно градовима и општинама: Ада (Општина Ада), Апатин (Општина Апатин); Алибунар, Иланца, Николинци (Општина Алибунар), Селенча (Општина Бач), Товаришево (Општина Бачка Паланка), Вршац (Град Вршац), Војка, Нови Бановци, Стари Бановци, Стара Пазова (Општина Стара Пазова), Бачки Моноштор (Град Сомбор), Баваниште (Општина Ковин), Ново Милошево, Нови Бечеј (Општина Нови Бечеј), Нови Сад (Град Нови Сад), Дeroње (Општина Озаци), Рума (Општина Рума), Торњoш (Општина Сента), Суботица (Град Суботица), Уздин (Општина Ковачица), Хоргош (Општина Кањижа), Жабал, Ђурђево (Општина Жабал).

3. Анализа прикупљених информација и података¹⁴

3.1. Информације и подаци прикупљени од представника јединица локалне самоуправе

Од 45 јединица локалне самоуправе (ЈЛС) на територији Аутономне покрајине Војводине којима су послати упитници, представници њих 43 (96%) доставили су Покрајинском заштитнику грађана - омбудсману делимично или потпуно попуњен упитник. Представник једне ЈЛС се јавио и тражио продужење рока, али до завршетка ове анализе упитник није достављен, док од још једне ЈЛС Покрајински заштитник грађана - омбудсман није добио никакву повратну информацију у вези са достављеним упитницима, односно истраживањем (графикон 1).

1. Узорак истраживања (ЈЛС у АПВ)

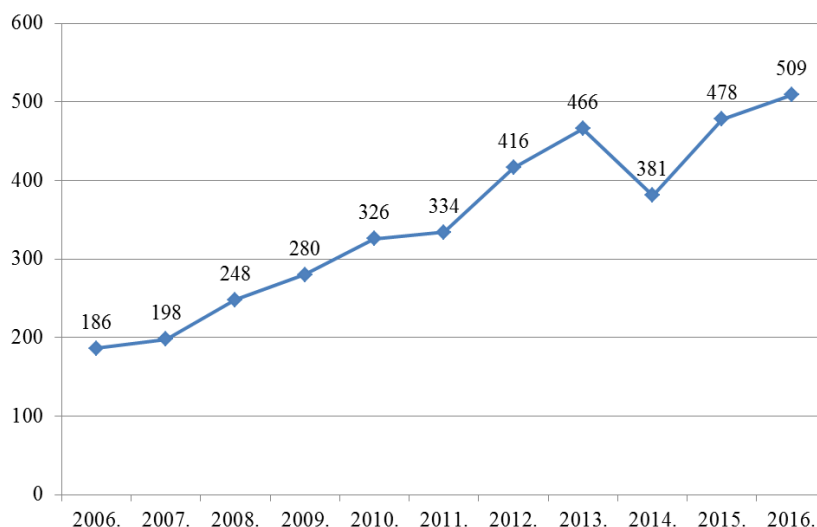
3.1.1. Подаци о броју ромске деце обухваћене системом предшколског и основног образовања

Према достављеним подацима, укупни број ромске деце која су у 37 ЈЛС у периоду од 2006. до 2016. године уписана у предшколски програм је 3.813. Током овог периода приметан је вишеструки пораст броја деце уписане у предшколски програм, (од 186 уписаних 2006. године до 509 уписаних 2016. године), а што представља повећање од 273% у 2016. години у односу на 2006. годину (графикон 2).

¹⁴ Анализа је извршена на основу података које су путем попуњених упитника доставили представници јединица локалних самоуправа, односно координатори за ромска питања, педагошки асистенти и Канцеларија за инклузију Рома АПВ. За тачност и веродостојност достављених података одговорне су особе, односно органи управе који су их доставили.

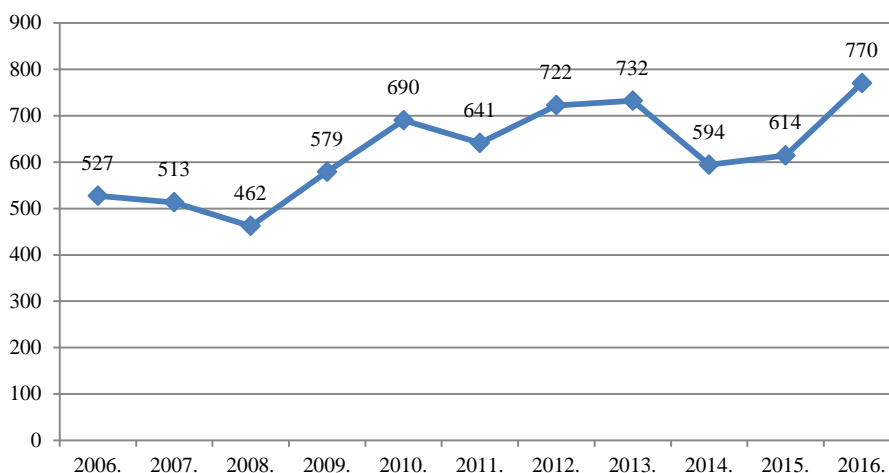

2. Број ромске деце у АП Војводини уписане у предшколски програм 2006-2016.

У истом периоду, у први разред основне школе уписано је 6.844 ромске деце, а број првака из ромске заједнице у 2016. години у односу на 2006. годину порастао је за 146% (од 527 ђака уписаних 2006. године до 770 ђака уписаних 2016. године - графикон 3).

3. Број ромске деце у АП Војводини уписане у први разред основне школе 2006-2016.

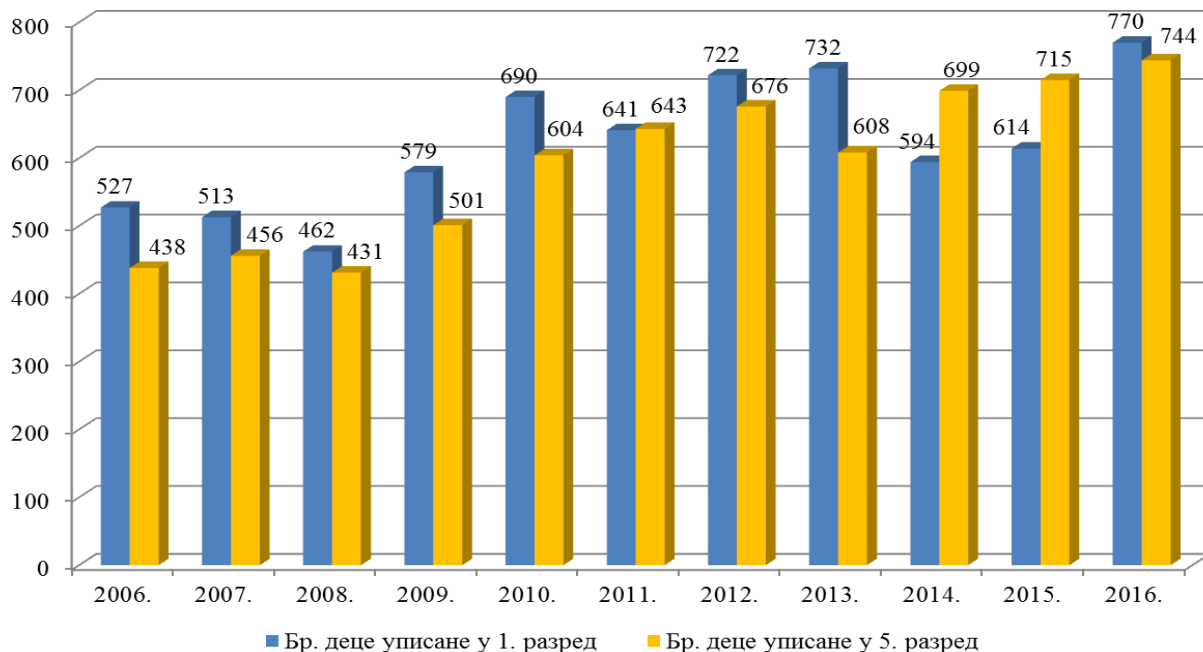
Како деца из ромске заједнице из различитих разлога¹⁵ током основне школе одустају од образовања чешће него деца из опште популације, прикупљени су и подаци о броју ромске деце која уписују пети разред и која завршавају основну школу.

Пети разред је у периоду од 2006. до 2016. године уписало укупно 6.515 ромске деце. Осипање ромске деце из система основног образовања док не дођу у више разреде основне школе је приметно,

¹⁵ Нпр. лоше материјалне ситуације, честих промена боравишта, односно пребивалишта, неувиђања важности образовања од стране њихових родитеља, искуства дискриминације од стране припадника шире локалне заједнице, итд.

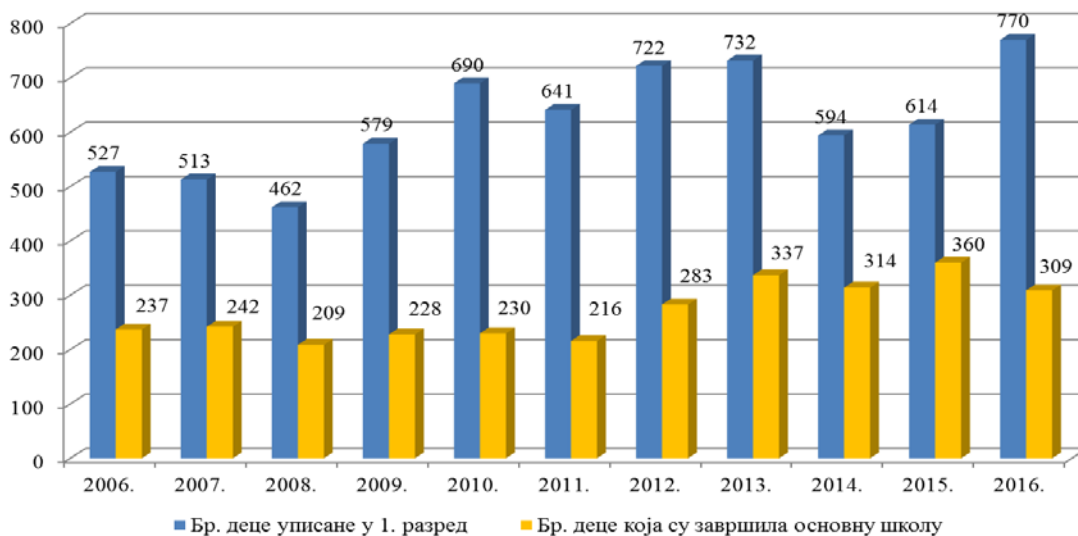
али је оно из године у годину све мање (графикон 4), а током 2014. и 2015. године забележен је већи број деце уписане у пети разред од броја деце уписане у први разред основне школе.

4. Упоредни приказ броја ромске деце у АП Војводини уписане у 1. и 5. разред основне школе 2006-2016.

Према добијеним подацима, број деце која су у периоду од 2006. до 2016. године завршила основну школу износи 2.995 (графикон 5), што је готово двоструко мање од броја деце која су у том периоду уписала први разред основне школе (6.844 ђака). У наставку је приказан однос броја ромске деце на територији АП Војводине уписане у први разред основне школе у периоду од 2006. до 2016. године и броја деце која су у истом периоду завршила основну школу.

5. Упоредни приказ броја ромске деце у АП Војводини уписане у 1. разред и броја деце која су завршила основну школу 2006-2016.

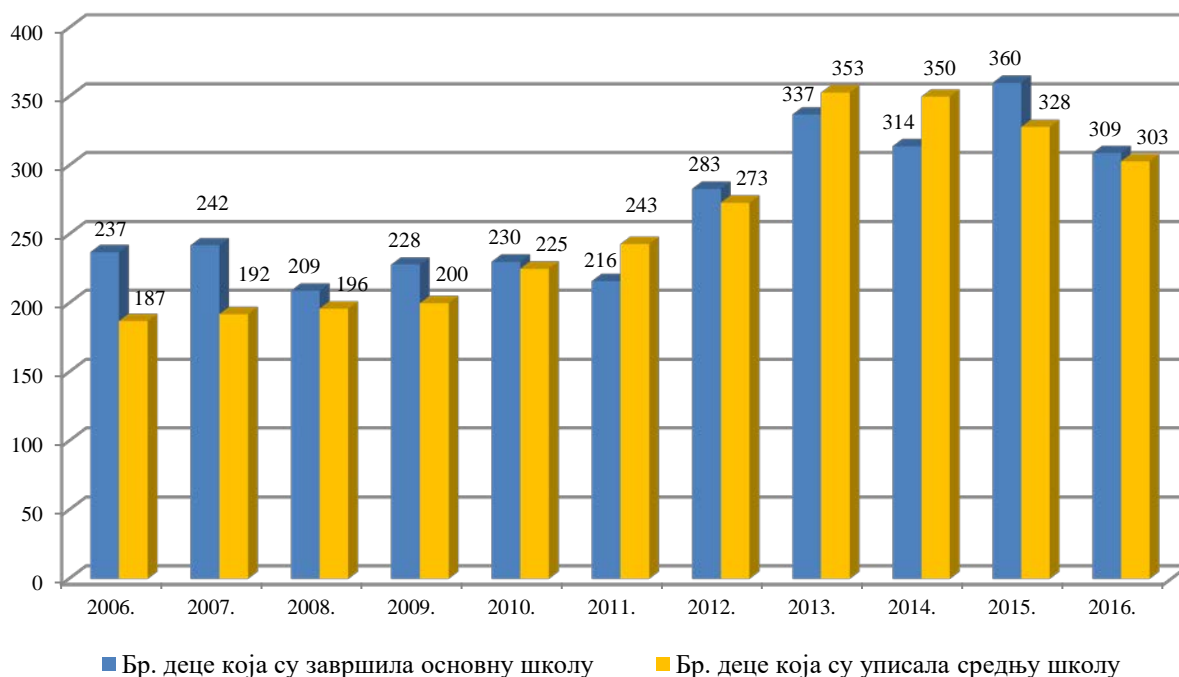

У зависности од године, прикупљени подаци указују на то да је током протеклих 10 година број ромске деце која уписују први разред основне школе у најбољем случају готово двоструко (1,7 пута у 2015. години), а у најгорем случају троструко (3 пута у 2010. години) већи од броја деце која завршавају основну школу.

У периоду од 2006. до 2016. године у средњу школу је по завршетку основне уписано укупно 2.855 ромске деце (графикон 6). Број деце која су се током овог периода по завршетку основног образовања уписала у средњу школу бележи просечан пад од 4,4% годишње. Највећи пад броја ромске деце уписане у средњу школу у односу на број ромске деце која су завршила основно образовање (21%) забележен је на самом почетку истраживаног периода (2006. и 2007. године). Повећање броја ромске деце уписане у средњу школу у односу на број ромске деце која су завршила основно образовање забележено је током три године (12,5% 2011. године, 5% 2013. године и 11% 2014. године).

Подаци из графикона 6 указују на то да највећи број ромских ученика који заврше основну школу наставља образовање у средњој школи. Претпостављени разлог за већи број деце која су се 2011, 2013. и 2014. године уписала средњу школу од броја деце која су завршила основну школу је велики број ђака који су понављали неки од разреда у основној школи, као и миграције, односно повратак по основу споразума о реадмисији.

6. Упоредни приказ броја ромске деце у АП Војводини која су завршила основну и уписала средњу школу 2006-2016.

Број ромске деце уписане у средњу школу у 2016. години већи је за 57% у односу на број деце која су се у средњу школу уписала 2006. године (графикон 6). Просечно повећање броја деце уписане у средњу школу током овог периода износи 10% годишње, а у годинама у којима се бележи пораст броја уписане деце он се креће од 2% у 2007. години до 29% у 2013. години. Од 2014. године

забележен је просечни тренд опадања уписа ученика ромске националности у средњу школу од 5% годишње (у односу на претходну годину, 1% у 2014. години, 6% у 2015. години и 8% у 2016. години).

На основу достављених података није било могуће утврдити који проценат ромске деце која похађају предшколски програм, уписују, односно похађају основну школу и уписују средњу школу чине девојчице, односно дечаки, иако је у упитнику тражено да се наведу и ови подаци.

3.1.1. Подаци о материјално-финансијским издвајањима ЈЛС за потребе ромске деце обухваћене системом предшколског и основног образовања

Од ЈЛС су затражени подаци о броју ученика ромске националности који су уз новчану и/или материјалну подршку ЈЛС, а можда и уз подршку неке друге инстанце:

- остварили право на продужени боравак и ужину током предшколског образовања,
- добили финансијску или материјалну помоћ за набавку уџбеника, школског прибора и ужину током основног образовања,
- остварили право на стипендије за похађање средње школе,
- остварили право на коришћење услуга ученичких домова за средњошколце,
- остварили право на материјалну помоћ за путне трошкове и трошкове набавке уџбеника током средњошколског образовања.

Уз то, од ЈЛС је затражен податак о укупној новчаној противвредности ових услуга, по годинама (од 2006. до 2016. године), као и о полу ученика којима је одређена врста помоћи и подршке додељена.

Због њихове непотпуности, бројчани подаци добијени од ЈЛС у вези са материјално-финансијским издвајањима за потребе ромске деце обухваћене системом предшколског и основног образовања нису релевантан и објективан показатељ количине новчаних средстава или материјалне помоћи које су ЈЛС на територији АПВ током протеклих 11 година намениле укључивању ромске деце у систем предшколског и основног образовања, односно њиховом мотивисању да заврше основну школу и да наставе образовање.

Један од разлога за то је и то што се о националној припадности ученика не води евиденција. Како се наводи у једном од упитника, надлежни орган ЈЛС

„нема податке о националној припадности ученика. [...]”¹⁶ Податке о ученицима ромске националности добијали смо од Покрајинског секретаријата за образовање, прописе, управу и националне заједнице - националне мањине, али од ступања на снагу Закона о заштити података о личности („Службени гласник РС” бр. 97/2008, 104/2009 - др. закон, 68/2012 - одлука УС и 107/2012), ни Покрајински секретаријат не располаже подацима о ученицима ромске националности. [...]”

---

¹⁶ Изостављен део текста.

До података о националној припадности деце у овој ЈЛС се стога долази индиректним путем:

„Што се тиче ромске деце која похађају припремни предшколски програм [...] податке је доставила предшколска установа [...] уз напомену да се ради о деци чији родитељи су се изјаснили као Роми.“

Међутим, када је реч о подацима у вези са коришћењем услуга ученичких домова, повратна информација из исте ЈЛС је та да Сектор за ученички и студентски стандард Министарства просвете, науке и технолошког развоја ЈЛС

„сваке године, по завршетку конкурса за ученичке кредите и стипендије за текућу школску годину, обавештава [...] ко је остварио право на ученичке кредите и стипендије са њене територије без података о националној припадности ученика.“

Податке о материјално-финансијским издвајањима ЈЛС за потребе ромске деце обухваћене системом предшколског и основног образовања је доставило 37 ЈЛС, али су они непотпуни (делимични, несистематични и међусобно неупоредиви).

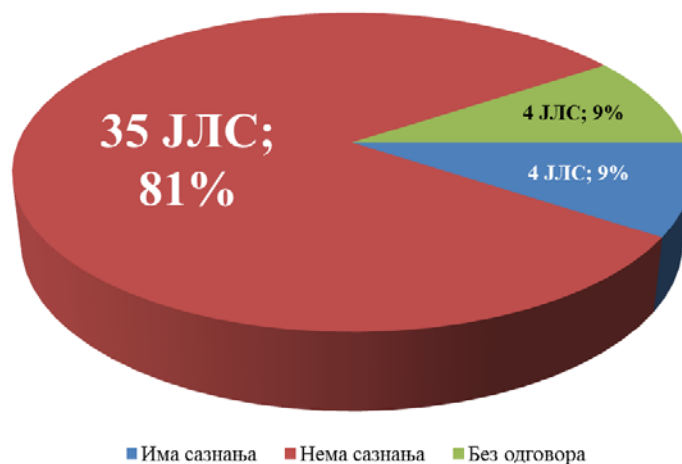
Делимичне податке о новчаним средствима издвојеним за предшколско, основно и средње образовање деце ромске националне припадности током протеклих 11 година за укључивање ромске деце у систем образовања послало је 10 ЈЛС (22%). Сабирањем наведених износа долази се до суме од приближно 32 милиона динара (31.897.407,00 динара) издвојених током 11 година. На основу достављених непотпуних података произлази пројектовани просечни годишњи износ од приближно 300 хиљада динара за територију целе АПВ који, такође у просеку, тек свака четврта или пета једна јединица локалне самоуправе издвоји за образовање ромске деце.

У већини ЈЛС не постоји посебна буџетска линија за Роме, него се средства издвајају из општинског буџета или средстава намењених за националне мањине. Од 43 ЈЛС које су доставиле податке, њих свега 6 (14%) навело је да у буџету ЈЛС постоји посебна буџетска линија намењена унапређењу положаја припадника ромске националне заједнице, укључујући и област образовања, или да се у оквиру неких других буџетских линија издвајају средства искључиво за сврху укључивања ромске деце у систем образовања.

3.1.2. Дискриминација ученика ромске националности у систему образовања

Судећи према достављеним подацима, сазнања о томе да су ученици ромске националности били дискриминисани, искључивани или маргинализовани током свог школовања има свега 4 (9%) представника ЈЛС, док исто толики број њих на овом питање није одговорио. Представници преосталих 35 ЈЛС (њих 81%) навели су да немају сазнања о дискриминацији ромских ученика у систему образовања од стране наставничког особља или вршњака (графикон 7).

7. Сазнања о томе да су ученици ромске националности били дискриминисани, искључивани или маргинализовани током свог школовања

Половина описних одговора испитаника који имају сазнања о дискриминацији ромских ученика указује на основе и начине на које се она врши:

„Најчешћа дискриминација долази од вршњака, у аутобусу на путу до школе, кроз задиркивање на националној основи, на конто хигијене... Чести су случаји дискриминације и од самих наставника кроз пропитивање ученика ромске националности постављајући много више питања за 'исту' оцену (како може [погрдна реч за Роме] да зна).”

„Нису укључени у ваннаставне активности, немамо деце ромске националности у ученичким парламентима, родитељи их често повлаче из система образовања због ране удаје или одласка ван територије Републике Србије.”

Друга половина описних одговора испитаника указује и на конкретне мере ка сузбијању дискриминације ромских ученика предузете од стране директора школе, односно надлежног Покрајинског секретаријата:

„Ранијих година су постојала ромска одељења формирана на националној основи, али уводом инклузије 2010. године се то укинуло. Ромска деца са посебним образованих потребама обично седе у задњим клупама да не ометају наставу. Директор ради на томе да укине овај ефекат, да дигне свест колега да избегавају овај начин искључивања ромске деце.”

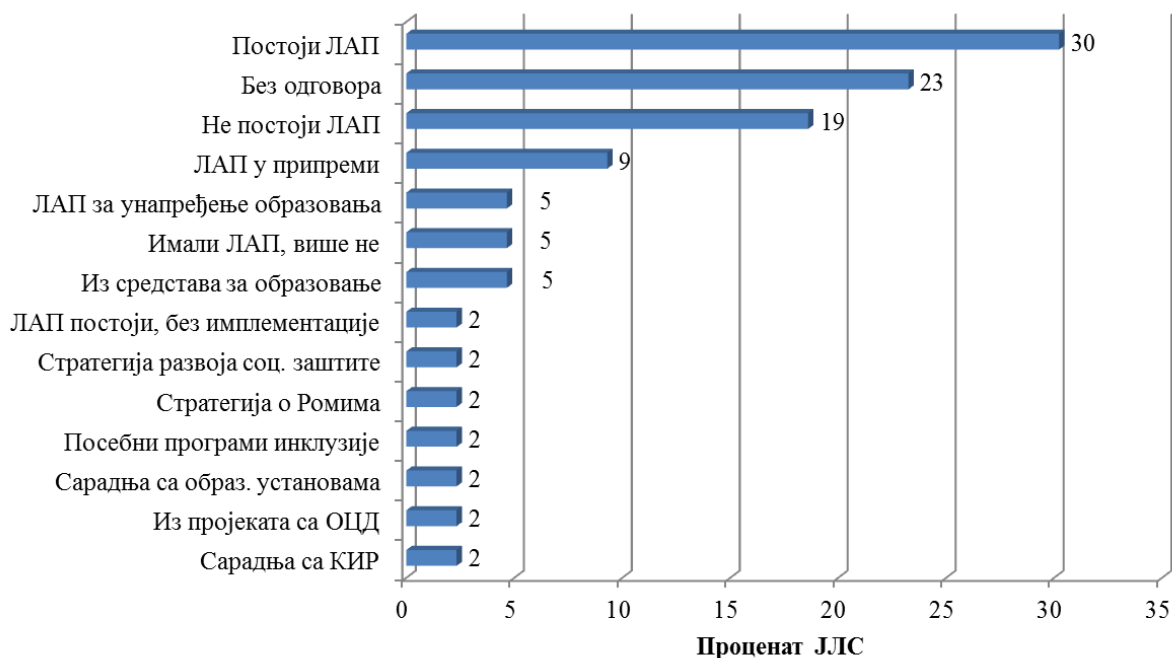
„Током 2009. године у О.Ш. [...] у истуреном одељењу у [...] учитељ који је предавао деци, дужи период је у одељењу од 15 деце (од чега је било седморо Рома) причао погрдне ствари за ромску децу, ударао их по глави, удаљавао са часова, зато што су прљава, неуредна и слично. Пошто су се родитељи жалили директору, који је након провере и разговора са децом и родитељима покренуо дисциплински поступак. епилог овог догађаја је био да је покрајински секретаријат на основу свих доказа, суспендовао тог учитеља.”

¹⁷ Изостављено име основне школе и насељених места.

3.1.3. Акти ЈЛС који регулишу унапређење положаја припадника ромске националне заједнице

На питање о томе на који начин, односно по основу ког акта¹⁸ њихова ЈЛС подржава или спроводи програм инклузије Рома у области образовања, готово трећина представника ЈЛС (њих 13, тј. 30%) тврди да у њиховој ЈЛС постоји локални акциони план (ЛАП) за Роме¹⁹, док је у четири ЈЛС (9%) ЛАП у припреми (графикон 8):

8. Акти на основу којих и начини на које ЈЛС подржава инклузију ромске деце у систем образовања

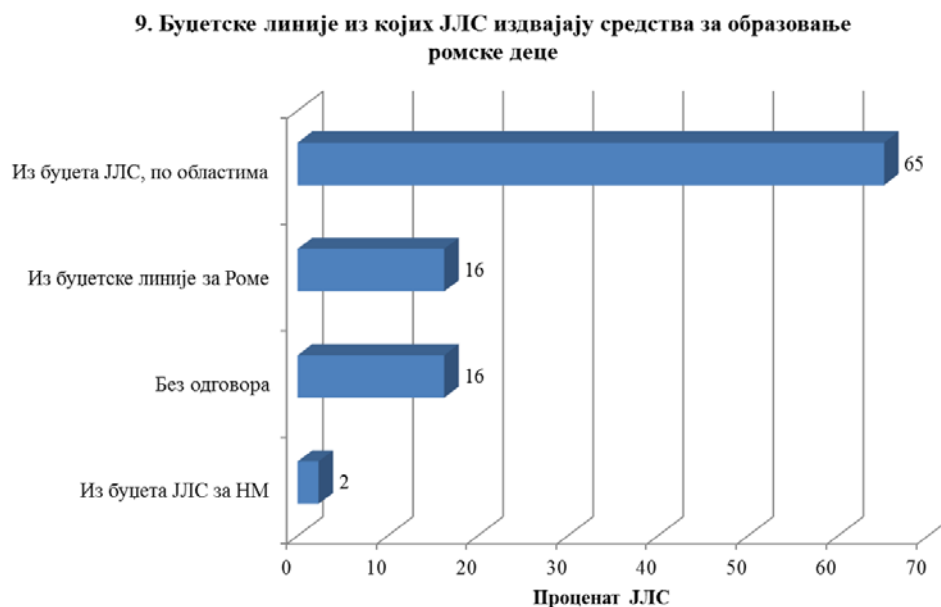
Готово четвртина ЈЛС (њих 10, тј. 23%) на ово питање није одговорила, док у приближно петини ЈЛС (њих 8, тј. 19%) не постоји ЛАП, нити било какав други акт или стратешки документ којим се подржавају активности инклузије ромске деце у систем образовања. Две ЈЛС ове активности има предвиђене ЛАП-ом за унапређење образовања, две су имале ЛАП, али га више немају, док још две ЈЛС тврде да се ове активности финансирају из буџетских средстава намењених образовању. По једна ЈЛС има стратегију у области социјалне заштите, односно стратегију „о Ромима”, а преостали, мање фреквентни одговори указују на различите начине на које се у ЈЛС пружа подршка укључивању ромске деце у систем образовања и њиховом даљем школовању (нпр. сарадњом са организацијама цивилног друштва, Канцеларијом за инклузију Рома, посебним програмима, итд).

¹⁸ Стратегије, локалног акционог плана (ЛАП) или неког другог акта ЈЛС.

¹⁹ Из већине одговора не може се са сигурношћу закључити да ли се ради о ЛАП-у за унапређење положаја Рома, или о ЛАП-у у некој другој области, попут образовања, социјалне заштите, итд. у оквиру којег је предвиђено да посебну циљну групу чине припадници ромске националне мањине.

3.1.4. Издвајања из буџета ЈЛС за образовање ромске деце

Из прикупљених података евидентно је да највећи број ЈЛС на територији АПВ (њих 28, тј. 65%) средства за образовање ромске деце у оквиру буџета планира, односно издваја у оквиру ставки за друге области, најчеће образовање (графикон 9):

Одговор на ово питање није дало седам ЈЛС (16%), док је исто толико њих навело да у оквиру буџета ЈЛС постоји посебна линија за Роме, а у оквиру које се издвајају средства и за интеграцију ромске деце у образовни систем. Једна ЈЛС навела је да се новац за ову намену планира у оквиру буџетске линије намењене подршци припадницима националних мањина.

3.2. Информације и подаци прикупљени од координатора за ромска питања

За потребе овог истраживања подаци од координатора за ромска питања (КРП) прикупљани су како би се утврдило како они, као примарне референтне особе у ЈЛС за питања у вези са положајем ромске заједнице, оцењују мере и активности које ЈЛС предузимају у области образовања Рома, као и сарадњу са педагошким асистентима у местима у којима они постоје.

На упитник у оквиру овог истраживања одговорило је укупно 14 КРП, што значи да они постоје у укупно 33% ЈЛС које су послале повратну информацију за потребе овог истраживања. Имајући у виду то да је, судећи према подацима Покрајинског заштитника грађана - омбудсмана из 2015. године²⁰, на територији АПВ било 18 КРП у јединицама ЈЛС (у њих 40%), подаци из 2016. године указују на то да је њихов број у војвођанским ЈЛС за годину дана смањен за готово једну четвртину (за 4 особе, тј. 9%).

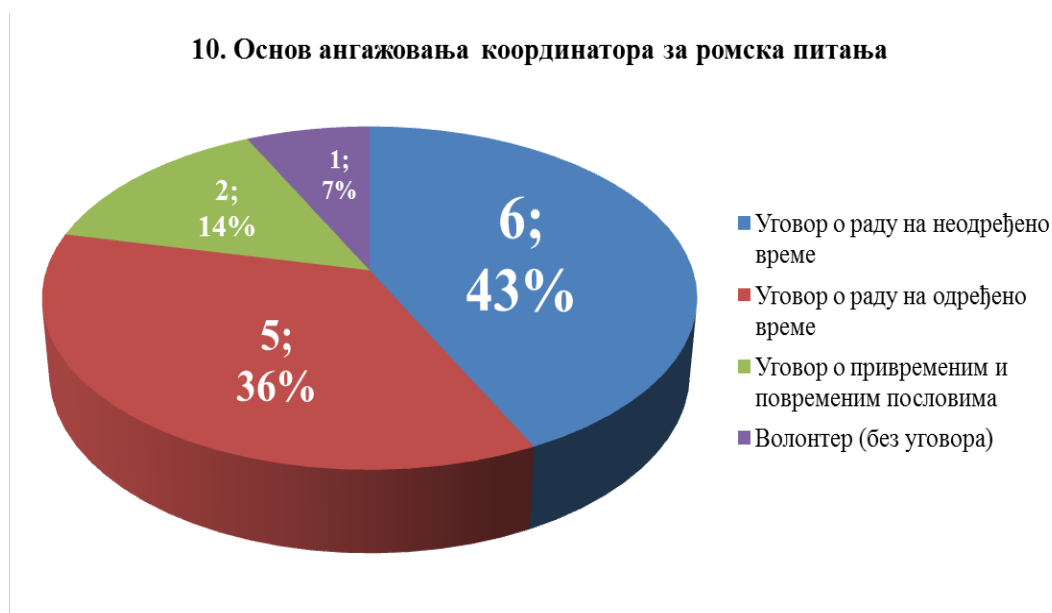
²⁰ Видети анализу „Координатори за ромска питања у Аутономној покрајини Војводини” доступну на http://www.ombudsmanapv.org/riv/attachments/article/1650/2015_Romski_koordinatori.pdf.

Готово половина КРП има завршен факултет (њих 6, тј. 43%). Четворогодишњу средњу школу завршило је њих троје (21%), док је трогодишњу школу завршило њих петоро (36%). Овај податак значајан је због тога што КРП ромској деци (могу да) служе као пример тога да је, упркос бројним отежавајућим околностима због којих ромска деца не бивају обухваћена системом образовања, не само могуће завршити средњу школу и факултет, него и да је образовање један од начина да се припадници ромске заједнице афирмишу како у сопственој, тако и у широј друштвеној заједници, а како наводи и једна од испитаница:

„Као припадница ромске заједнице, сматрам да личним примером могу да утичем у буђењу свести Рома у области образовања и разумевања да је образовање једини начин за излаз из сиромаштва.“

У корелацији са подацима о националној припадности КРП и о томе да ли владају ромским језиком²¹, на то посредно указују и подаци о основу по ком су КРП у ЈЛС ангажовани, а који су слични онима из 2015. године²² (графикон 10):

Већина КРП тврди да је била и на „много” обука (њих 6, тј. 43%), њих двоје (14%) тврди да су били на само једној, једна особа тврди да је била на две обуке, док њих пет (36%) на ово питање није одговорило.

Поједини КРП имају већ готово једну деценију искуства на овом радном месту, будући да су ангажовани од 2007-2008. године, док је готово половина (њих 6, тј. 43%) ангажована тек 2015-2016. године. У периоду од 2007. до 2015. године, радна места КРП систематизована су у половини ЈЛС (њих 7, тј. 50%), док у преосталима или нису систематизована (у њих 5, тј. 36%), или КРП не знају да

²¹ Њих 11 (79%) изјаснило се да припада ромској националној мањини, док се њих троје (21%) изјаснило да не припада овој националној мањини. Шест КРП изјаснило се да влада ромским језиком (43%), а пет се изјаснило да не влада њиме (36%). Двоје се изјаснило да делимично влада овим језиком, напомињући да га говоре, али не пишу, док један КРП на ово питање није одговорио.

²² Видети извор наведен у фусноти 20.

ли су систематизована (њих 2, тј. 14%). Поједини испитаници сматрају да је за њихов рад на месту КРП значајно и радно искуство и контакти са разним интересним странама:

„[На месту КРП] налазим се одлично јер је моје пређашње искуство богато у раду са институцијама и ромском заједницом. Са међународним организацијама и ромским НВО сектором сам од 1997. године.”

По питању услова рада, сви КРП (100%) тврде да су они задовољавајући, али уз извесну ограду:

„За сада, нисам презадовољна, али с обзиром на околности своје задовољство бих оценила са оценом 3.”

„[...] то није једини посао којим се бавим у општини [...] Због тога немам довољно времена да се посветим Ромима у целости.”

„Нормално, кад то буде и систематизовано и плаћено, биће још више задовољавајуће.”

Већина КРП (њих 10, тј. 71%) тврди да у њихове активности спада превасходно информисање (припадника ромске заједнице и других актера) у вези са положајем припадника ромске заједнице, активности које треба предузети да се он унапреди, као и сарадња (како са ромском заједницом, тако и са надлежним институцијама, организацијама цивилног друштва, итд). Имајући у виду ове податке, већина КРП (њих 11, тј. 79%) такође тврди да је утицај њиховог рада на промене у вези са применом афирмативних мера у области образовања Рома највећи управо путем активности информисања и едукације. Један испитаник тврди да је његов утицај као КРП „мали”. Поједини одговори на ово питање свакако су охрабрујући са становишта примене афирмативних мера:

„Мислим да највише могу да утичем[...]на едуковање Рома о могућностима и шансама, на њихово правовремено информисање како би били у прилици да искористе све могућности за што лакше образовање.”

„[...] свакако могу да утичем на повећање броја Рома који користе афирмативне мере информисањем ромске заједнице о овом праву и начину за његово остваривање, као и да им пружим сву потребну помоћ и подршку.”

„[У месту у ком не постоји педагошки асистент] [...] у великој мери могу да утичем на образовање Рома. У сталном сам контакту са родитељима ромске деце, као и са наставницима основних и средњих школа.”

„Много могу да помогнем и то кроз упис деце у средње и високе школе кроз стипендије, плаћених путовања, боравак у дому бесплатно, као и бесплатна исхрана у току школовања.”

„За одређено време нама неће бити потребне афирмативне мере (већ имамо примера).”

Извештај о свом раду подноси већина КРП (њих 12, тј. 86%). Њих 5 (36%) подноси га начелнику одељења друштвених делатности у ЈЛС, док шест КРП (43%) тврди да га подносе начелницима градске, односно општинске управе. Док три КРП на ово питање нису одговорили, по један тврди да извештај, уз надлежнима у ЈЛС, подносе и Мисији ОЕБС у Србији, односно омбудсману.

Готово половина КРП (њих 6, тј. 43%) у местима у којима постоје педагошки асистенти (ПА) сарадњу са њима оцењује као активну или одличну. Док у четири ЈЛС из којих су КРП одговорили на упитник не постоје ПА, један КРП тврди да је сарадња са ПА повремена, док три КРП на ово питање нису одговорила. Већина КРП (њих 12, тј. 86%) сарадњу са ЈЛС оцењује као активну или одличну, посебно истичући у једном случају одељење за урбанизам, а у другом центар за социјални рад. Један КРП сарадњу са ЈЛС оцењује као пасивну, док један на ово питање није одговорио. На питање о томе ко врши оцену њиховог рада (на основу њиховог извештаја), већина КРП (њих 9, тј. 64%) тврди да то чине (начелници одељења друштвених делатности) у градској, односно општинској управи. Три КРП на ово питање нису одговорили, један је навео да његов рад оцењују корисници, а један је навео да не зна ко оцењује његов рад.

Мање од половине КРП (њих 6, тј. 43%) тврди да њихове ЈЛС имају локални акциони план (ЛАП) за унапређење положаја Рома, углавном од 2015-2016. до 2019, 2020. или 2025. године. У исто толико ЈЛС из којих су КРП послали попуњене упитнике ЛАП за унапређење положаја Рома не постоји или је постојао за ранији период, а његово (поновно) усвајање је у плану од 2016. или 2017. године. Један КРП на ово питање није одговорио.

Сви КРП (100%) трде да су (начелно) задовољни чињеницом да су у прилици да обављају овај посао, док већина (њих 9, тј. 64%) тврди да се проналази у овом послу и да их он испуњава, највише због тога што су у прилици да помажу другима који су у тежем положају од њих, првенствено припадницима заједнице којој и сами припадају:

„Наравно да се проналазим у овој улози с обзиром да припадам сиромашном делу ромске популације, а жеља ми је да на сваки начин помогнем онима, којима је моја помоћ потребна.”

„[...] волим да радим овај посао јер ме проблеми које решавам испуњавају, познајем ромску проблематику и могу да помогнем заједници [...] Овај посао треба волети, знати. Стални семинари, слушања, контакти [...] дају ми мотивацију за рад.”

Готово половина испитаника (њих 6, тј. 43%) сматра да је, будући да обавља посао КРП, уједно у могућности и да утиче на живот локалне ромске заједнице, док исто толико њих сматра да су тек делимично у могућности да то чине, односно да је њихов утицај релативно ограничен (графикон 11):

11. Самопроцена могућности утицаја КРП на живот локалне ромске заједнице

Могућност сопственог утицаја КРП препознају у активностима информисања и едукације припадника ромске заједнице, као и путем спровођења пројеката чија циљна група је ова заједница. У вези са ограничењима, издваја се један одговор који сажима већину осталих:

„Са позиције координатора сам у могућности да утичем на неке сегменте да се живот Рома унапреди. Координатор може да предлаже мере које су у најбољем интересу ромске заједнице, а све зависи од доносиоца одлука, могућности и капацитета локалне самоуправе. С друге стране, неке проблеме Рома не може решити локална управа, јер нема надлежност.“

Поједини КРП у својим одговорима указују и на то да су у ромским заједницама у којима је свест њихових припадника на вишем нивоу могу постићи значајне промене које ће имати дугорочног утицаја на њихов живот:

„Локална заједница мора прво сама да почне да помаже себи, тако што ће се обратити потребним институцијама, као што је то случај у [име места]. И тада координатор делује на потребне институције. Пример: 2007. 80% Роми нису били уписани у МКР²³, без здравствених књижица. Сада су 100% уписани и имају сву документацију.“

На питање о томе да ли још нешто сматрају важним, а да није поменуто у претходним питањима у упитнику, односно да дају своје предлоге и коментаре, већина КРП (њих 10, тј. 71%) није одговорила. Преостали предлози односе се на то да је потребно:

- издвајати више средстава не само за образовање ромске деце, него и за улагања у становање и запошљавање Рома, будући да они значајно утичу на то да ли ће деца уопште кренути у вртић или школу, односно наставити школовање,
- деполитизовати позицију КРП и усмерити је тако да буде у служби унапређења положаја ромске заједнице,
- систематизовати ово радно место и КРП ангажовати путем уговора о раду,

²³ Матичну књигу рођених.

- по узору на педагошке асистенте и здравствене медијаторке, да КРП буде у надлежности Министарства државне управе и локалне самоуправе,
- да КРП имају више аутономије у свом раду и да од претпостављених добијају правовремене инструкције и повратну информацију о свом раду,
- да се КРП подрже на путу сопственог стручног усавршавања, будући да су и сами неретко у тешкој материјалној ситуацији због које не могу да заврше више нивое образовања.

Један од предлога упућен је и, како КРП наводи, његовим/њеним „сународницима”:

„Прошло је време када су ромске проблеме решавали други уместо Рома, мислим да је дошао моменат када решавање ромских проблема зависи искључиво од Рома. Ромска заједница има и знања и капацитета.”

3.3. Информације и подаци прикупљени од педагошких асистената

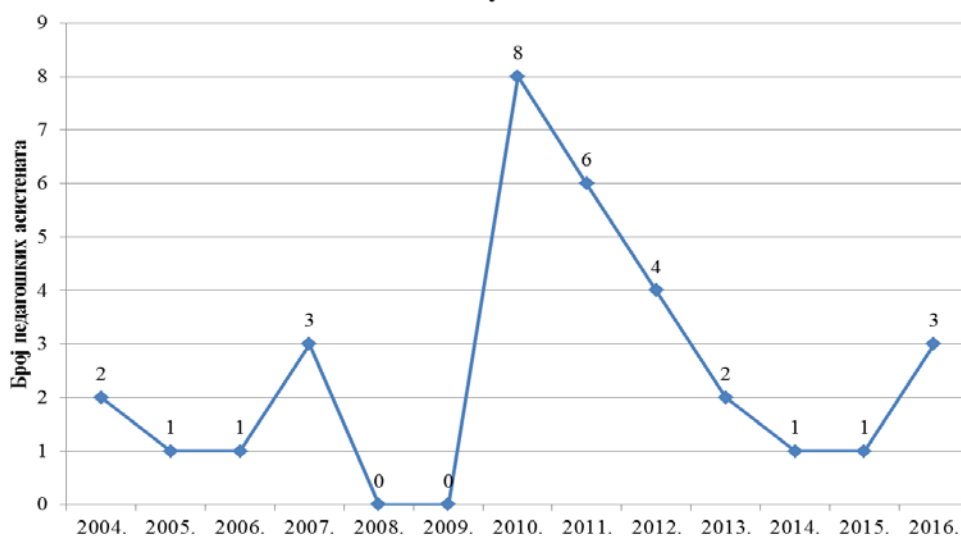
Већина педагошких асистената (ПА) који су одговорили на упитник у оквиру овог истраживања (њих 16, тј. 44%) ангажована је у школама у малим местима, односно сеоским срединама. У већим насељеним местима, са одликама периурбане средине²⁴, ангажована је четвртина ПА (њих 9, тј. 25%), док је у урбаним срединама, односно градским школама ангажована скоро трећина (њих 11, тј. 31%).

Четворогодишњу средњу школу завршило је више од половине ПА (њих 22, тј. 61%). Њих 10 (28%) има завршену високу школу, а преостала четири ПА има завршен факултет. Сви осим једног ПА (97%) радно су ангажовани на одређено време. Преко две трећине ПА (њих 28, тј. 78%) ангажовано је у основним школама, док је преосталих осам (22%) ангажовано у предшколским установама. Међу онима који су одговорили на ово питање²⁵, они са најдужим стажом као ПА ангажовани су од 2004-2005. године, а међу њима има и оних управо ангажованих 2016. године (њих 3, тј. 9%). Највише испитаника има од пет до седам година искуства у улози ПА, будући да је једна четвртина (њих 8, тј. 25%) ангажована од 2010. године, док је скоро једна трећина (њих 10, тј. 31%) ангажована у периоду 2011-2012. године (графикон 12):

²⁴ Градињима који су седишта јединица локалне самоуправе и коју, у односу на сеоске средине, имају развијенију комуналну и путну инфраструктуру, као и трговину и привреду.

²⁵ Укупно 32 испитаника.

12. Почетак ангажмана и искуство педагошких асистената

Сарадњу на надлежнима у ЈЛС већина ПА (њих 29, тј. 81%) оцењује као активну.

Готово сви ПА (њих 34, тј. 94%) подносе извештаје о свом раду, по правилу директору установе у којој су ангажовани (њих 22, тј. 61%). Преко једне петине ПА (њих 8, тј. 22%) извештај подноси и педагогу установе или школској управи, док га ПА ангажовани у предшколским установама подносе и главном васпитачу:

„Извештај о мом раду (годишњем, месечном, недељном плану, дневној реализацији и сарадњи са породицом) подносим директору или педагогу предшколске установе.”

Поједини ПА извештаје поносе и локалној самоуправи, центру за социјални рад и наставничком већу, а један тврди да више никоме не подноси извештај јер то није потребно:

„Првих година мог ангажовања (2010-2011) слао сам извештаје у електронској форми ЦИП-у²⁶ и усмено сам извештавао директора о свом раду, опажањима, проблемима месечно више пута (2-3). Задњих година се то изгубило из праксе, али сарадња је одлична. Извештаје нико не тражи, али редовно водим и ажурирам Дневник активности педагошког асистента.”

Самим тим, рад ПА најчешће је у ситуацији да (пр)оцењује директор установе у којој су ангажовани (у случају њих 20, тј. 56%):

„Процену врши директор школе са којим се на недељном нивоу договарам о начину рада и потребама за ту недељу.”

„Директор врши процену ефеката рада асистената на основу плана рада који је састављен за наставну годину у сарадњи са асистентом.”

²⁶ Центру за интерактивну педагогију, удружењу грађана из Београда, који је 2009-2011. године спроводио пројекат „Образовање за друштвену правду - Подршка социјалној инклузији”.

Уз директора, као инстанце које оцењују рад ПА најчешће се помињу наставничко веће (7, тј. 19%) и школски педагози (6, тј. 16,50%), а изванредан број ПА (њих 5, тј. 14,50%) врши и самовалацију:

„[Процену врши] тим за израду извештаја о раду установе - школе, у чијем су саставу стручни сарадници, директор, представници наставничког већа и педагошки колегијум.”

„Извештај о свом раду подносим директору предшколске установе и школској управи. У сачињавању месечног плана имам честу сарадњу са социјалним радником предшколске установе где заједно са директором препознајемо потребе мојих активности као ПА. Извештај се састоји од целокупног мог свакодневног рада, тј. активности које обављам у групи као и ван ње (теренски рад).”

„У сарадњи са наставницима и учитељима договарам се са којим ђацима ћу радити (додатна помоћ у учењу) и на основу њихових постигнућа видим резултате мог рада што се тиче такве врсте помоћи.”

„Веровали или не, ми смо сами себи највећи контролори јер све што не успемо да урадимо онако како смо планирали, односно док не видимо резултат ми (педагошки асистенти) сматрамо да нисмо обавили добар посао. [...] Наравно, највећи успех је када испратимо ученике од првог до осмог без осипања и још ако упитише средњу, онда смо урадили посао баш онако како треба. [...] Да би асистент био успешан у свом послу мора да има подршку директора, сарадника, као и родитеља. Такође је потребна и подршка спољних сарадника (лок. самоуправа, центар за соц. рад, Црвеног крста, НВО). [...]”

Сви ПА који су одговорили на ово питање из упитника (њих 33) изражавају велико задовољство својим ангажманом и улогом, у којој тврде да се апсолутно проналазе. Најчешћи разлози за то, присутни у практично свим одговорима на ово питање (100%), су љубав према деци и наставничком послу, филантропија (тј. потреба да се помаже другима и испуњење које такав посао доноси), чињеница да ПА раде на подизању степена друштвене свести ромске, али и већинске заједнице, као и лична афирмација, у смислу позитивног примера који ПА представља ромској деци. Неки од карактеристичних одговора су следећи:

„[...] Када уђем у школу и деца ме дочекају са осмехом трчећи према мени, грлећи ме, узвикујући моје име, то је за мене највећа мотивација, ветар у леђа, подршка да наставим даље. Моји Роми матуранти... А до јуче су се борили да науче слова и лепо понашање... А сада већ удати и ожењени доводе ми своју децу у школу.”

„Мислим да је овај посао као створен за мене: рад с децом ме испуњава, помажем породицама, умрежавам више људи (страна) како би се дошло до циља.”

„Проналазим се у овој улози јер волим да помажем другима и желим да им пробудим свест о значају школовања јер ће им то пуно значити у будућности.”

„Улогом ПА сам задовољна јер могу да подигнем у ромским заједницама свест о томе колико је образвање битно за њих и себе проналазим у овој улози јер волим рад са децом.”

„[...] Прихваћена сам од стране ромске заједнице, родитеља и деце и препознају да је моја намера за њихово добро [...] Дугогодишње искуство у раду са ромском заједницом (родитељима, децом, младима), сарадња са другим активистима удружења грађана и педагошким асистентима учинило је да стекнем различита знања и вештине неопходне за реализацију описа овог посла. ”

„Наставничко веће је на својој последњој седници школске 2015/16. године једногласно изабрало мене као педагошког асистента, за најбољег радника школске године.”

У одговорима на претходно питање, оно о задовољству обављањем посла ПА, значајан број испитаника помиње да и сами припадају ромској заједници, што су одговори на питање о националној припадности и потврдили. Њих 28 (78%) изјашњавају се као Роми, четворо их не припада овој заједници, а четворо се на ово питање није изјаснило. Исти проценат њих тврди да влада ромским језиком. Међу ПА који владају ромским језиком, готово петина (19%) тврди да га само говоре, док четири ПА тврде да не владају ромским језиком.

На питање о ефикасности спровођења афирмативних мера у њиховом граду, односно општини, већина ПА који су одговорили на ово питање²⁷ (њих 27, тј. 82%) сматра да се оне ефикасно спроводе, те да се то првенствено огледа у повећању броја ромске деце која редовно похађају школу. Двоје испитаника тврди да не зна колико су оне ефикасне, док по два испитаника тврде да су ове мере делимично или минимално, односно недовољно ефикасне. Детаљно образложење става једног ПА, односно начина на који (не)функционише примена афирмативних мера наведено је у оквиру у наставку.

Искуства примене афирмативних мера

„Мислим да се афирмативне мере не спроводе ефикасно ни на једном нивоу (локални, покрајински, републички).

[Оно што се спроводи, тако је захваљујући] УГ [наводи име удружења грађана] и педагошким асистентима, а од недавно и координатору за ромска питања јер самоорганизовани прослеђујемо информације родитељима, школама, ученицима, Канцеларији за инклузију Рома, Школској управи [име града]; саветујемо ученике и родитеље; успостављамо контакте са институцијама и повезујемо родитеље са њиховим представницима. Највећи проблем је недостатак потпуне информације; временски оквир прослеђивања информације и неприлагођених захтева према породици у процесу остваривања права на пријаву за коришћење ових мера.

Афирмативна мера у вртићу/основној школи:

[...] у предшколској установи (припремно предшколски програм) - већ неколико година под истим условима уписујемо децу ромске националне припадности која су годину дана млађа од прописаног узраста који се законом обавезује на похађање припремно предшколског програма.

²⁷ Укупно 33 испитаника.

Упис ученика без личног документа се спроводи у потпуности.

Проблем је ученик без картона о имунизацији детета јер тада ученик не може да добије лекарско уверење о извршеном систематском прегледу који је неопходан за похађање школе.

Други проблем је ученик без сведочанства, али са сведочанством о похађању школе у иностранству које не садржи нострификацију и обавезан апостил печат. Уколико се нострификација не реализује до краја 8. разреда, ученик остаје без сведочанства да је завршио основну школу и није у могућности да упише средњу.

Ови ученици у Србији настављају основно образовање након комисијске провере знања за одређени разред. Због разлике у систему образовања и стеченог знања, најчешће су уписани у разред са једном или две године млађом генерацијом или у некој школи настављају похађање оног разреда који су прекинули приликом одласка у иностранство. Ово ствара додатне проблеме јер ови ученици иду са каледнарски млађом децом у разред, што утиче на смањење мотивације за редовно похађање наставе и усвајање школског градива. Са друге стране, овакав поступак је апсолутно оправдан јер ромски ученици који се враћају из иностранства у великој мери имају предзнање недовољно за њихов генерацијски узраст, већина заборави српски језик, а они који се нису школовали у Србији га готово не знају.

За децу повратнике неопходно је развити додатне програме подршке усвајања школског градива и српског језика (језика на којем се изводи настава) који би им били на располагању одмах по доласку из иностранства.

Афирмативне мере уписа у средње школе/факултете:

Присутна је недовољна повезаност родитеља - информације - представника основних школа; касно информисање родитеља или неуочавање потенцијалног корисника - ученика о остваривању права на коришћење [афирмативних мера]. Школске 2015/16. године ова примена је била боље организована (одлука о праву на коришћење је увременењена са званичним роком уписа).

Проблеми који би могли да се јаве односе се на ученике из иностранства који се уписују у 8. разред током или крајем школске године - недостатак документације, завршени испит, разумевање садржаја градива, нострификација сведочанства, рок за пријаву за афирмативне мере...

Афирмативне мере - стипендије:

Ове школске 2016/17. године информација до родитеља је касно стигла. Потребно је да свака информација буде доступна свима и да услови, потребна конкурсна документација, буде прилагођена могућностима родитеља (да се прибавља искључиво у месту - граду у ком живе).”

Упитани за то да објасне у коликој мери као ПА могу да утичу на промене у вези са применом афирмативних мера у области образовања Рома, већина ПА (њих 32, тј. 89%) тврди да је њихов утицај највећи у области информисања и едуковања родитеља и деце о њиховом постојању и

начинима како да их користе, као и у посредовању у вези са административним и логистичким аспектима остваривања овог права ромских ђака. Два ПА на ово питање нису одговорила, један тврди да је предност то што је ПА ромске националности, док један ПА тврди да „скоро ништа” не може да утиче на промене у вези са применом ових мера, без додатног објашњења.

На питање о томе да ли још нешто сматрају важним, а да није поменуто у претходним питањима, односно да дају своје предлоге и коментаре, готово половина ПА (њих 16, тј. 44%) није одговорила. Преостали предлози односе се на то да је потребно:

- решити радни статус ПА како би били запослени на неодређено време (њих 7, тј. 19%),
- обезбедити више прилика и могућности за стручно усавшавање ПА (њих 4, тј. 11%),
- створити услове за учесталију размену искустава међу ПА (њих 2, тј. 5,50%),
- препознати то да ПА помаже свој деци којој је помоћ потребна (не само ромској),
- повећати број ангажованих ПА како би се обухватио већи број (ромске) деце којима су потребне њихове услуге,
- обезбедити стипендије и другу врсту подршке и за ромску децу са нижим просеком,
- увести ромски језик у раду ПА са децом.

3.4. Информације и подаци прикупљени од Канцеларије за инклузију Рома

Према информацијама прикупљеним од Канцеларије за инклузију Рома Покрајинске владе АПВ (КИР), ова покрајинска установа свој програм инклузије Рома у области образовања спроводи:

„[...] у оквиру свог Програма рада који је у складу са Стратегијом за унапређење положаја Рома у Р. Србији, Стратешким планом Канцеларије за период 2014-2017. године спроводи активности које се односе на унапређење образовања Рома у АП Војводини. На овај начин смо до сада спроводили мере афирмативне акције за упис ученика ромске националности у средње, високе школе и на факултете, као и смештај ученика и студената и њихово стипендирање, кроз активности промоције Мера (организовање трибина у сарадњи са координаторима за ромска питања, локланим самоуправама, НВО и појединцима), прикупљање података и прослеђивање Националном савету ромске националне мањине и надлежном Министарству. Канцеларија је у сарадњи са Покрајинском владом и Матицом ромском покренула студијски програм за образовање васпитача на ромском језику на Високој школи струковних студија за образовање васпитача „Михаило Палов” у Вршцу. [...].”

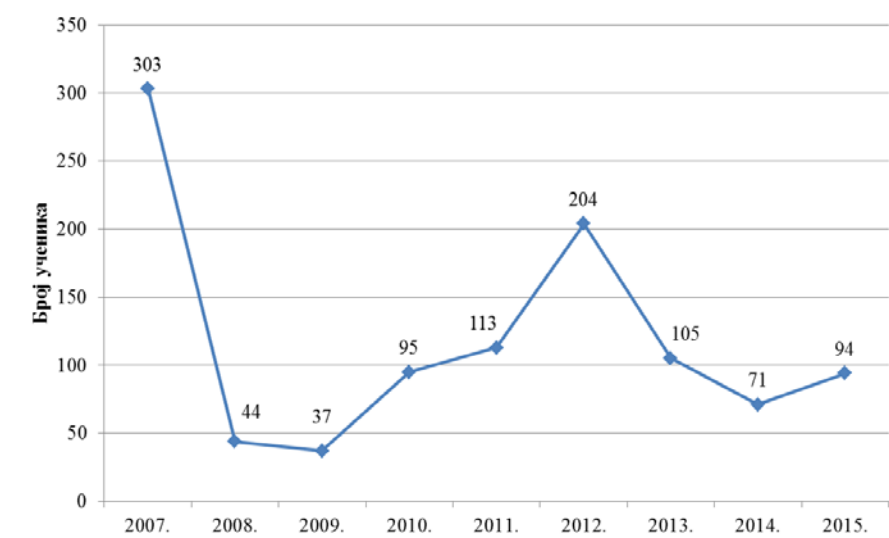
Информације и подаци прикупљени од ове установе указују на то да КИР располаже делимичним и недовољно систематизованим подацима о врсти подршке која се у периоду од 2006. до 2016. године пружала ромским ученицима на територији АП Војводине. На основу достављених информација и података, те њиховим поређењем са информацијама и подацима достављеним од стране ЈЛС, није могуће извршити квалитетну и релиабилну процену кумулативних и дугорочних ефеката примене

афирмативних мера, а на које посредно указују подаци прикупљени на локалном нивоу (од ЈЛС, КРП и ПА).²⁸

КИР није доставила податке о броју ромске деце која су у периоду од 2006. до 2016. године уписана у предшколски програм, први и пети разред основне школе, као ни о броју деце која су у наведеном периоду завршила основу школу. Подаци који јесу достављени нису разврстани по полу деце, односно наведени су збирно.

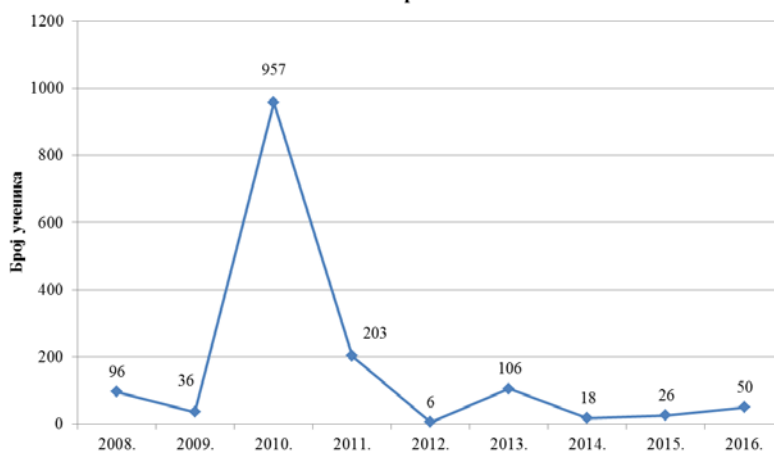
Према подацима КИР, укупни број ромске деце на територији АПВ која су у периоду 2007-2015. уписала средњу школу је 1.066 (графикон 13), што је за 1.789 деце (тј. 268%) мање у односу на податке добијене од ЈЛС за период 2006-2016:

13. Број ромске деце уписане у средњу школу на територији АПВ 2007-2015.

Укупни број ромских ученика који је у периоду 2008-2016. добио материјалну помоћ (за уџбенике, школски прибор и ужину) током основног образовања је 1.498 (графикон 14):

14. Број ромских ученика који су добили материјалну помоћ током основног образовања

²⁸ Слично је и са подацима за 2015-2016. годину у Базу података за праћење мера за инклузију Рома Републичког завода за статистику доступној на <http://www.inkluzijaroma.stat.gov.rs/sr/образовање>.

Имајући у виду податак добијен од ЈЛС да је током периода од 2006. до 2016. године у основне школе на територији АПВ уписано укупно 6.844 ромске деце, поређењем овог податка са подацима из КИР приказаним у графикону 14, статистички гледано, произлази да је у наведеном периоду на територији АПВ тек свако четврто или пето ромско дете једанпут током основног образовања добило неку врсту материјалне помоћи.

Укупна новчана противвредност материјалне помоћи издвојене за примену афирмативних мера у систему предшколског, основног и средњошколског образовања у периоду од 2008. до 2016. године, према подацима КИР, износи 3.438.556 динара, а из КИР наводе и да је ова установа

„[...] у свом досадашњем раду у сарадњи са локалним самоуправама учествовала у финансирању трошкова обезбеђивања ужине и уџбеника за ученике ромске националности који похађају основну школу.”

Када се наведени износ подели на девет година током којих су ромски ђаци добијали материјалну помоћ, произлази да је КИР за потребе набавке уџбеника, школског прибора и/или обезбеђивања ужине издвајала у просеку 382.062 динара годишње. Уколико се тај износ подели са бројем ЈЛС на територији АПВ, произлази да је свака ЈЛС од КИР за ове намене добила просеку по 8.490 динара годишње.

Средства за материјалну и финансијску подршку примени афирмативних мера у области образовања КИР је у периоду од 2006. до 2016. године издвајала из сопственог буџета. У сарадњи са партнерским организацијама и телима Покрајинске владе²⁹, у истом периоду спроведен је и пројекат „Инклузија ромске деце у средње школе у АП Војводини” који је финансијски подржала Покрајинска влада и Ромски образовни фонд из Будимпеште. Пројекат се бавио стипендирањем ромске деце која похађају средње школе у АПВ, као и пружањем менторске подршке од стране наставника, омогућавањем похађања курсева страних језика, одласка на екскурзије, итд.

Из одговора је евидентно да КИР велики акценат ставља и на више нивое образовања:

„Значајан број активности финансира се посредно, кроз секретаријат за образовање, док Канцеларија сваке године у оквиру свог Програма рада и Финансијског плана планира средства за подршку ученицима и студентима. За доделу једнократних новчаних помоћи ученицима и студентима ове године смо обезбедили 200.000,00 динара, док смо за стипендирање студената на студијском програму за образовање васпитача у Вршцу обезбедили 1.248.000,00 динара.”

„[...] За студенте на овом студијском програму Канцеларија за инклузију Рома у оквиру свог буџета обезбеђује стипендију у износу од 6.000,00 динара месечно.”

У директном одговору на питање о дискриминацији и маргинализацији ученика ромске националности у систему образовања, из КИР тврде да од јединица локалне самоуправе, покрајинских органа управе или организација цивилног друштва немају сазнања о томе. Међутим, у

---

²⁹ Саветом за интеграцију Рома у АПВ, Удружењем ромских студената, Унијом ромских студената Универзитета у Новом Саду и Војвођанским ромским центром за демократију.

одговору на то који су највећи проблеми и препреке приликом спровођења програма намењених укључивању ромске деце у систем образовања, у КИР тврде следеће:

„С обзиром да је један од главних проблема ромске популације укључивање ромске деце у систем образовања, фактор до кога долазимо је искљученост ромске деце из система образовања услед сиромаштва Рома које онемогућава финансирање школовања, социјално и физичку издвојеност Рома из друштвених токова и живот у сегрегираним и гетоизираним насељима удаљеним од школе. Такође се показује да постоји и степен дискриминације према ромској деци која је свакако двоструке природе: она је последица искључивања али и њен основни узрок.”

На питање о будућим активностима планираним у циљу унапређења примене афирмативних мера на републичком и покрајинском нивоу и у јединицама локалне самоуправе на територији АПВ, одговор КИР, који указује на усмереност активности КИР ка вишим степенима образовања ромске деце (средњошколском и универзитетском) је следећи:

„До 2015. године програм мера афирмативне акције за упис ученика ромске националности у средње школе, односно факултете је свакако био подржан од стране Канцеларије за инклузију Рома у сарадњи са Националним саветом Рома, али услед доношења правилника о мерилима и поступку за упис ученика – припадника ромске националне мањине у средњу школу под повољним условима ради постизања пуне равноправности од стране министра просвете науке и технолошког развоја, Канцеларија за инклузију Рома се више не бави тим питањем.”

У свом закључном коментару, из КИР наводе да су Роми

„[...] и даље у неповољном социјално-економском положају, а дискриминација према ромској популацији је свакако присутна и то како институционално тако и она која долази од припадника већинског народа. Један од предлога је свакако борба и настојање да се пронађе најефикаснији и најбољи начин и пут који ће ромску децу довести до укључења у образовни систем.”

4. ЗАКЉУЧЦИ

Истраживање „Примена афирмативних мера у области основног образовања Рома и Ромкиња на територији АП Војводине” спроведено у ЈЛС на територији АП Војводине за период од 2006. до 2016. године показало је следеће:

1. Афирмативне мере, примењене од стране јединица локалне самоуправе, **допринеле су већој заступљености ромске деце у систему образовања**. На то указују подаци о (вишеструком) повећању броја ромске деце која се уписују у предшколски програм (273% у периоду 2006-2016.), први разредосновне школе (146%), као и броја ромске деце која се уписују средњу школу (у просеку 10% годишње). Упркос томе што је током последњих година приметно осипање ромске деце из система основног образовања док не дођу у више разреде основне школе, оно је из године у годину све мање, а током 2014. и 2015. године забележен је већи број деце уписане у пети разред од броја деце уписане у први разред основне школе.

2. Примена афирмативних мера успорила је, у извесној мери, **осипање ромске деце из система образовања**. Број ромске деце која су у периоду 2006-2016. завршила основну школу готово је двоструко мањи од броја деце која су у том периоду уписала први разред основне школе. Током протеклих 10 година број ромске деце која уписују први разред основне школе већи је од броја деце која завршавају основну школу 1,70-3,00 пута.

Упркос томе што највећи број ромских ученика који заврше основну школу наставља образовање у средњој школи, број деце која су се током овог периода по завршетку основног образовања уписала у средњу школу бележи просечан пад од 4,4% годишње. Од 2014. године забележен је просечни тренд опадања уписа ученика ромске националности у средњу школу од 5% годишње, а током последње две године још и већи (6% у 2015. години и 8% у 2016. години).

3. Примена афирмативних мера допринела је већој видљивости Рома у локалној заједници и (индиректно) **повећању свести** припадника већинске заједнице **о потреби да се унапреди њихов положај**. У готово једној трећини ЈЛС постоји ЈАП који у већој или мањој мери обухвата и мере усмерене ка припадницима ромске заједнице, док је у још готово једној десетини њих овакав ЈАП у припреми. Највећи број ЈЛС нема посебне буџетске линије или ставке намењене унапређењу положаја Рома. Готово две трећине ЈЛС које издвајају средства за образовање ромске деце у оквиру свог буџета то најчешће чине у оквиру ставке за образовање. Међутим, истраживање је показало и то да готово четвртина ЈЛС на питање о финансирању образовања ромске деце није одговорила, док у приближно петини ЈЛС не постоји ЈАП, нити било какав други акт или стратешки документ којим се подржавају активности инклузије ромске деце у систем образовања.

4. Примена афирмативних мера допринела је промовисању вредности уважавања различитости и инклузије. У истраживању се наводе примери из којих се види да се на сузбијању дискриминације и друштвене маргинализације ромске деце, али и особља које им у оквиру образовног система пружа подршку, активно ради у школама. На то указује и закључак број 3, као и сведочења КРП и ПА о

њиховој прихваћености у оквиру саме ромске заједнице (закључак број 7 у наставку), колектива у ком раде, о мотивацији и разлозима зашто се баве својим позивом, као и његовим ефектима.

5. Примена афирмативних мера није допринела повећању свести (припадника већинске заједнице) о дискриминисаности и друштвеној маргинализацији ученика ромске националне припадности у систему образовања. Представници већине ЈЛС навели су да немају сазнања о дискриминацији ромских ученика од стране наставничког особља или вршњака, док мање од једне десетине њих тврди да имају сазнања о томе да су ученици ромске националности били дискриминисани, искључивани или маргинализовани током свог школовања. Упркос примерима из којих се види да се на сузбијању ове појаве активно ради у школама, резултати истраживања могу се тумачити на три начина:

- да дискриминација није присутна (што је најмање вероватно),
- да је присутна, али да се о њој не(довољно) говори (што је вероватније), или
- да је свест о томе шта се све подразумева под дискриминацијом ученика ромске националности још увек недовољно развијена (што је највероватније), а на шта указују и одговори из КИР.

Један од разлога за недовољну конклузивност прикупљених података је и начин вођења евиденције у циљу праћења учинка / мониторинга и унапређења примене афирмативних мера, а што се разматра се у следећем закључку.

6. О примени афирмативних мера не води се одговарајућа евиденција на нивоу ЈЛС и КИР, а што онемогућава квалитетну (правовремену, ефикасну и сврсисходну) процену ефеката њихове примене. На основу постојеће евиденције у ЈЛС и КИР није могуће доћи до тачних података о томе у коликој мери су предузете мере заиста усмерене на ромску децу, односно на посебне групе деце у оквиру ромске популације (нпр. девојчице и дечаке, правно невидљиву децу, децу која живе и/или раде на улици, ону из многочланих породица, децу која су се вратила из иностранства по основу споразума о реадмисији, коју одгајају самохрани родитељи, ону која су се у систем образовања укључила касније у односу на своје вршњаке из већинске популације, младе из ромске популације обухваћене системом образовања одраслих, итд).

6.1. Евиденција по основу националне припадности - Подаци о националној припадности ромске деце су непоуздани и на нивоу процене, будући да се они, како је ово истраживање показало, воде на основу претпостављене националне припадности деце, односно изјаве родитеља ромске деце о њиховој сопственој националној припадности.

6.2. Родно сензитивна евиденција - Ови подаци значајни су због вишеструке маргинализације ромских девојчица, укључујући и ону у области образовања. На основу достављених података није било могуће утврдити који проценат ромске деце која похађају предшколски програм, уписују се, односно похађају основну школу и уписују се у средњу школу чине девојчице, односно дечаци.

6.3. Евиденција о усмерености материјалне и новчане подршке ка ромској заједници - Бројчани подаци добијени од ЈЛС у вези са материјално-финансијским издвајањима за потребе ромске деце

обухваћене системом предшколског и основног образовања су непотпуни и несистематизовани, делимично и из претходно наведених разлога. Постојећи бројчани подаци се стога не могу сматрати поузданим (објективним и релевантним) показатељем износа новчаних средстава и/или и количине материјалне помоћи које ЈЛС на територији АПВ издвајају за потребе укључивања ромске деце у систем образовања, односно њиховог подстицања да заврше основну школу и да наставе образовање.

7. Координатори за ромска питања и педагошки асистенти имају пресудну улогу у примени афирмативних мера, нарочито у ромској, односно локалној заједници. Подаци из овог истраживања указују на то да је њихова улога у информисању и едуковању како ромске деце, тако и њихових родитеља кључна за подизање степена њихове свести о значају укључивања ромске деце у систем образовања, а за добробит припадника ромске заједнице. Подаци о томе да готово половина КРП има завршен факултет, а да је скоро једна трећина ПА завршила високу школу, да већина њих припада ромској заједници, као и то да су изузетно мотивисани да се баве својим позивом, указују на то да они представљају изузетно позитиван пример афирмације како у оквиру сопствене, тако и у оквиру шире друштвене заједнице. Ова околност је изузетно значајна имајући у виду да се рад већине КРП и ПА одвија у ромским заједницама, односно школама у сеоским срединама, које и иначе имају много мање приступа информацијама, новчаним и другим материјалним ресурсима (нпр. јавном превозу) у односу на урбан(и)је средине. Готово половина КРП и велика већина ПА сматра да је, захваљујући њиховом ангажману на овим местима, уједно у могућности да утиче и на живот локалне ромске заједнице.

8. Примена афирмативних мера оцењена је као ефикасна од стране КРП и ПА, нарочито у смислу закључака број 1, 2 и делимично број 3 и 4. Велика већина КРП и ПА сматра да њихов рад има ефекта, што је уједно и разлог за њихово задовољство чињеницом да су укључени у процес примењивања афирмативних мера. Из њихових одговора стиче се утисак да је применом афирмативних мера учињен значајан први корак: током протеклих 11 година све већи број ромске деце бива обухваћен системом образовања. Међутим, упркос несумњивој оправданости афирмативних мера усмерених ка унапређењу друштвеног положаја и добробити припадника ромске заједнице, из угла интеграције ромске деце, односно ромске заједнице у локалну заједницу, као и интеркултуралне комуникације, питање њихове дугорочне ефикасности и одрживости и даље је отворено.

9. Радноправни положај (већине) КРП и (свих) ПА, као окоснице спровођења афирмативних мера, и даље је **неадекватно регулисан**, а самим тим и **неизвестан**. Имајући у виду захтеве њихових радних места, улогу и значај КРП и ПА за унапређење положаја припадника ромске заједнице, као и постојеће услове под којима су ангажовани, из информација добијених путем овог истраживања стиче се утисак да досадашња примена афирмативних мера у значајној мери почива на ентузијазму и упорности самих КРП и ПА. Док је радноправни положај појединих КРП нешто бољи у односу на њихове колеге, односно ПА (у смислу да су запослени на неодређено време), чињеница да је радноправни статус значајног броја КРП и ПА већином неизвестан може се негативно одразити на наставак примене афирмативних мера, односно на одржавање њихових позитивних ефеката на постојећем нивоу. Имајући у виду и то да су у образовању и органима јединица локалне самоуправе

(на нивоу извршилаца) превасходно запослене жене, значајан број КРП, а нарочито ПА такође су жене из ромске заједнице. Уређивање овог питања стога је значајно како са аспекта спречавања посредне системске дискриминације припадника ромске заједнице, нарочито Ромкиња³⁰, тако и са становишта омогућавања стручног усавршавања и професионалне афирмације стручњака из редова ромске заједнице.

---

³⁰ На коју је указала и анализа поменута у фусноти 20.

5. ПРЕПОРУКЕ

Имајући у виду резултате и закључке истраживања „Примена афирмативних мера у области основног образовања Рома и Ромкиња на територији АП Војводине”, Покрајински заштитник грађана - омбудсман сматра да је потребно:

1. **Наставити са применом афирмативних мера**, односно осмислити активности које се надовезују на њих, а које ће допринети повећању броја деце уписане у предшколски програм и основну школу, обезбедити наставак школовања ове деце у петом разреду основне школе и њено завршавање, као и уписивање и завршавање средње школе. Са применом афирмативних мера потребно је наставити и због тога што оне доприносе промовисању вредности уважавања различитости и инклузије у оквиру система образовања.

2. **Наставити са активностима усвајања**, односно спровођења активности **локалних акционих планова у оквиру којих ће ромска заједница бити видљива** и који ће унапређењу њеног положаја, укључујући и област образовања, приступити на афирмативан и недискриминаторан начин. Усвајање поменутих докумената, односно спровођење активности треба да буде **праћено одговарајућим издвајањима из буџета**, како на нивоу јединица локалне самоуправе, тако и на вишим нивоима. Јединице локалне самоуправе, у сарадњи са ромским организацијама цивилног друштва, удружењима грађана и представницима већинске популације у локалним заједницама, треба да настоје да додатна средства обезбеде **и путем донација**. Средства из буџета и она прибављена путем донација **треба да буду додељивана на основу транспарентних поступака** утврђених на основу **инклузивних и афирмативних критеријума, усмерених ка сузбијању**, односно **промени негативних ставова** неромске популације **према ромској заједници**.

3. Преиспитати, односно сагледати примену афирмативних мера и спровођења активности које произлазе из њих са аспекта повећања степена свести припадника већинске заједнице, али и самих Рома, о дискриминисаности и друштвеној маргинализацији ученика ромске националне припадности у оквиру система образовања, као и са аспекта приступачности овог система деци из ромске заједнице.

4. Будући да се из овог истраживања стиче утисак да се **о дискриминацији ромских ученика нерадо говори**, **потребно је истражити разлоге за то**, односно шта сами ромски ученици, њихови родитељи, вршњаци из већинске заједнице и наставници мисле о положају ромских ученика у систему образовања. На основу добијених резултата потребно је **осмислити едукативне и информативне активности усмерене ка промовисању вредности уважавања различитости и инклузије у образовању**, недискриминације, као и ка смањивању искључености/маргинализације ученика обухваћених афирмативним мерама.

5. **Установити јединствени систем вођења евиденције о примени афирмативних мера** у јединицама локалне самоуправе на територији АПВ, односно Републике Србије, који би омогућио квалитетну процену ефеката њихове примене. Таква евиденција треба што приближније да одражава

број ромске деце обухваћене афирмативним мерама, укључујући и њихов пол, узраст, врсту и намену подршке коју ромски ђаци добијају како би се укључили, односно остали у систему образовања, као и податке о социјално-економском положају породица из којих деца обухваћена афирмативним мерама долазе. **Евиденција** о примени афирмативних мера требало би да **омогући дугорочно праћење ромске деце у систему образовања**, од њиховог уписа у предшколску установу, до завршетка школовања на универзитетском нивоу.

б. Педагошким асистентима и координаторима за ромска питања потребно је обезбедити континуирану подршку у виду могућности за стручно усавршавање, размену искустава и примера добре праксе, приступ ресурсима потребним за обављање њиховог посла и остваривање права по основу радног односа под истим условима као осталим запосленима у образовним установама, односно јединицама локалне самоуправе.